

Το κρυφό κόστος της ύφεσης: Ποιος να συγκριθεί μαζί μας;

ΤΟΥ ΔΙΟΝΥΣΗ ΜΠΑΛΟΥΡΔΟΥ*

Προλεγόμενα

Στο παρόν άρθρο, εξετάζονται οι επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης και τα πολιτικά μέτρα που έχουν ληφθεί για την αντιμετώπισή της σε δύο χώρες που έχουν πληγεί σοβαρά, την Ελλάδα και την Ισπανία. Οι δύο αυτές χώρες συγκρίνονται με τη Σουηδία μία χώρα με χαμηλή πληθυσμιακή πυκνότητα που βρίσκεται εκτός ΟΝΕ, εκτός μνημονίων και εκτός του Ευρωπαϊκού «προβληματικού», με υψηλό βιοτικό επίπεδο ζωής, ισχυρό κοινωνικό κράτος, προσωπική ασφάλεια και κορυφαία περίθαλψη.

Η σύγκριση έχει στόχο να συμβάλει στην καλύτερη κατανόηση του “γιατί” και “πώς” τα κράτη πρόνοιας, αν και ασχολούνται με σημαντικά κοινωνικά προβλήματα, δεν έχουν σε όλες τις χώρες τα ίδια αποτελέσματα. Τα συμπεράσματα από τη σύγκριση δείχνουν ότι η υστέρηση της χώρας μας είναι συστημική.

Για να έχουν αποτέλεσμα οι οποιοσδήποτε παρεμβάσεις πρέπει να υπάρξει στόχευση και να γίνουν αλλαγές συνδυασμένα και ταυτόχρονα σε πολλούς τομείς και επίπεδα. Τι δείχνουν λοιπόν η δημογραφία, η φτώχεια, η πολιτική;

Η παγίδα της χαμηλής γονιμότητας

Η σχέση μεταξύ οικονομικών συνθηκών και γονιμότητας συνιστά ένα κλασικό ερευνητικό ερώτημα ήδη από την εποχή του Malthus. Όντως, η τρέχουσα κρίση φαίνεται να εντείνει και ανατρέπει την αύξηση των ποσοστών γονιμότητας σε πολλές χώρες (Goldstein, Sobotka και Jasilioniene, 2009).

Οι ειδικοί θεωρούν ότι ένα μεγάλο μέρος μείωσης αυτής αντιπροσωπεύει αναβολή και όχι απόφαση απόκτησης λιγότερων παιδιών.¹ Όταν βελτιωθεί το οικονομικό κλίμα, τα ζευγάρια υιοθετούν στρατηγικές αναπαραγωγής για να καλύψουν και να ‘προλάβουν’ (cutch up effect) το ‘ποσοστό της αναβολής’ (Sobotka κ.ά., 2011).

¹ Μάλιστα, η αναβολή αποδίδεται σε αντιδραστική κατάσταση (π.χ. λόγω της ύφεσης), ενώ, αντίθετα η μεταβολή της χρονικής περιόδου απόκτησης παιδιού (παιδιών) - αλλαγή δηλαδή στο ‘ημερολόγιο της γονιμότητας’ θεωρείται ως μία επιλογή πρόληψης.

Ήδη από τα τέλη της δεκαετίας του '80, η Ελλάδα έχει περάσει το κρίσιμο επίπεδο του 1,5 παιδιά ανά γυναίκα, σηματοδοτώντας έτσι την είσοδό της στη φάση που οι ειδικοί αποκαλούν 'παγίδα της γονιμότητας'(Lutz κ.ά., 2006). Όπως υποδηλώνεται, καμία κοινωνία που έχει πέσει κάτω από αυτό το επίπεδο, μέχρι σήμερα, δεν έχει κατορθώσει να επιστρέψει ξανά πάνω από αυτό. Στην Ελλάδα, είμαστε ακριβώς στο όριο που οι ειδικοί αποκαλούν ως χαμηλότερη χαμηλή γονιμότητα (1,3 παιδιά ανά γυναίκα).

Βέβαια εδώ έχουμε να παρατηρήσουμε ότι οι περισσότερο μορφωμένες και απασχολούμενες γυναίκες αποκτούν πλέον περισσότερα παιδιά. Μειώνοντας η ύφεση το κόστος ευκαιρίας ανατρέπει τάσεις δεκαετιών, γεγονός όμως που φυσικά και δεν λύνει κάποιο πρόβλημα, καθότι η ένταση της εκπαίδευσης δεν μπορεί να λειτουργήσει ως πανάκεια για την ενίσχυση της γονιμότητας, καθώς αυτό προϋποθέτει η μητέρα να είναι και εργαζόμενη.

Παράλληλα, η αναλογία των εκτός γάμου γεννήσεων αυξήθηκε σε όλες σχεδόν τις ευρωπαϊκές χώρες αν και στην Ελλάδα καταγράφεται το χαμηλότερο ποσοστό.² Τα διαζύγια είναι πλέον αντιστρόφως συσχετισμένα με τη γονιμότητα στην Ευρώπη, ενώ ενώσεις υψηλότερης τάξης³ έχουν γίνει πιο διαδεδομένες στις ζωές των ανθρώπων.

Επίσης, το 'χάσμα' μεταξύ της ηλικίας πρώτου γάμου γυναικών και της απόκτησης πρώτου παιδιού είναι σχεδόν 'μηδενικό' για την Ελλάδα, στη Σουηδία είναι περίπου 5 χρόνια⁴, ενώ στην Ισπανία υπάρχει 'ανατροπή', καθώς προηγείται η απόκτηση πρώτου παιδιού και έπεται ο γάμος.⁵

Η σχετικά υψηλή γονιμότητα στη Σουηδία (1,89 παιδιά ανά γυναίκα το 2013) δεν μπορεί να ερμηνευθεί δίχως αναφορά στην πολιτική που ακολουθεί. Η ευημερία των νοικοκυριών, η φροντίδα και ανατροφή των παιδιών και η συμφιλίωση της οικογενειακής και εργασιακής ζωής υποστηρίζονται σε μεγάλο βαθμό από το κοινωνικό κράτος (και όχι από την οικογένεια), επιτρέποντας υψηλότερη γονιμότητα.

Η 'περιστρεφόμενη πόρτα της φτώχειας' έναντι του υποδειγματικού κράτους πρόνοιας

Την τρέχουσα περίοδο, μεγάλης σπουδαιότητας ζήτημα αποτελεί η αλλαγή της σύνθεσης των φτωχών. Πολλά άτομα, φαίνεται να, παγιδούνται σε μία κατάσταση διαβίωσης, άλλοτε κάτω από το κατώφλι της σχετικής φτώχειας και άλλοτε πάνω από αυτό, ακολουθώντας τροχιά που θυμίζει «περιστρεφόμενη πόρτα». Πιθανά, πρόκειται για περιπτώσεις «νέων φτωχών», που συνιστούν μία κοινωνική ομάδα, σε χώρες που πλήττονται άμεσα από την οικονομική ύφεση και σχετίζεται με την οικονομική εξασθένηση και κατάρρευση μεγάλων τμημάτων της μεσαίας τάξης και την πάλη για επιβίωση.

² 7% το 2013.

³ Δεύτεροι, τρίτοι, κοκ γάμοι, πρώτοι γάμοι για ζευγάρια που συζούσαν και δεύτερες, τρίτες κοκ εκτός γάμου συμβιώσεις.

⁴ Χώρα που έχει το 54,4% των γεννήσεων εκτός γάμου.

⁵ Η μέση ηλικία πρώτου γάμου γυναικών (32,2 έτη) υπερέρχει σημαντικά της μέσης ηλικίας της μητέρας κατά την απόκτηση του πρώτου παιδιού (28,1 έτη).

Στην Ελλάδα, ο κίνδυνος φτώχειας μειώθηκε από 23,1% το 2013 σε 22,1% το 2014. Όμως, μαζί με τις παραδοσιακές ευάλωτες ομάδες (π.χ. άνεργοι, μετανάστες, μόνοι γονείς) υπάρχουν οι «νέοι φτωχοί», μία κοινωνική ομάδα που πλήττεται άμεσα από την οικονομική ύφεση και σχετίζεται με την οικονομική εξασθένηση και κατάρρευση μεγάλων τμημάτων της μεσαίας τάξης (εργαζόμενοι, νέοι, οικογένειες με ένα ή δύο παιδιά).

Μεγάλη σημασία έχει επίσης το γεγονός ότι στην Ελλάδα, η φτώχεια δίχως τις κοινωνικές μεταβιβάσεις,⁶ θα ανερχόταν στο 26%, στην Ισπανία στο 31,1%, ενώ στη Σουηδία στο 27,1%. Δίχως κοινωνικό κράτος η φτώχεια στη Σουηδία θα ήταν μεγαλύτερη κατά 12,3 ποσοστιαίες μονάδες, στην Ισπανία κατά 8,9 και στην Ελλάδα μόνον κατά 3,9 ποσοστιαίες μονάδες.

Κοινωνική πολιτική: τα δύο πρόσωπα του Ιανού

Όμως σε χώρες όπως π.χ. η Σουηδία, η κοινωνική πραγματικότητα και η πολιτική που ακολουθείται, θυμίζει τα δύο πρόσωπα του Ιανού. Από τη μία πλευρά, υπάρχει η προστασία των παιδιών και της οικογένειας, με δαπάνες που ανέρχονται στο 3,3% του ΑΕΠ, περιορίζοντας τον κίνδυνο παιδικής φτώχειας σε 15,4% που είναι περίπου μισός από ότι στην Ελλάδα και στην Ισπανία.⁷

Από την άλλη πλευρά όμως, η φτώχεια των νέων, και στις τρεις χώρες, κυμαίνεται σε ιδιαίτερα υψηλά επίπεδα (29,9% στη Σουηδία, 34,4% στην Ελλάδα και 28,2% στην Ισπανία), στοιχείο ίσως αναμενόμενο για τις νότιες χώρες όχι όμως για μια χώρα 'υπόδειγμα' κοινωνικής πολιτικής όπως είναι η Σουηδία.

Οι νέοι στην Ελλάδα και στην Ισπανία ζουν με τους γονείς τους σε ποσοστό 60% και εγκαταλείπουν το πατρικό σπίτι γύρω στα 30 έτη.⁸ Ο δεσμός και η αλληλεγγύη είναι προφανείς. Αντίθετα, οι νέοι στη Σουηδία φεύγουν νωρίς από το πατρικό σπίτι (περίπου σε ηλικία 20 ετών) και σταδιακά με τη βοήθεια του οργανωμένου κράτους 'μαμά', τα καταφέρνουν. Όπως λένε οι Lindbeck και Snower (1988), αν τελικά είσαι εντός της αγοράς (εργασίας), είσαι πιο προστατευμένος και με περισσότερα προνόμια. Υπάρχουν βέβαια προβλήματα, π.χ. ο περισσότερος πληθυσμός (πάνω από 2 εκατομμύρια) έχει μαζευτεί στη Στοκχόλμη, ενώ γίνεται συχνά αναφορά σε 'αυτοκτονίες'.⁹

Όσον αφορά τη μεταναστευτική πολιτική της Σουηδίας, ενσωμάτωση και αφομοίωση είναι οι λέξεις που θα ταίριαζαν: παίρνεις από τη χώρα υποδοχής, κρατώντας όμως τις συνήθειες της χώρας σου π.χ. απόκτηση πολλών παιδιών με πολλή προστασία και φροντίδα, ως πολύτιμα αγαθά, που λέει και η

⁶ Οι συντάξεις περιλαμβάνονται στο εισόδημα.

⁷ 25,5% στην Ελλάδα και 30,5% στην Ισπανία το 2014 (αφορά παιδιά κάτω των 18 ετών).

⁸ Το 2014, το ποσοστό νέων 18-34 ετών που ζούσε με τους γονείς ήταν για την Ελλάδα πάνω από το 60% όταν στις Σουηδία, Φιλανδία και Δανία ήταν κάτω από το 24%.

⁹ Ο δείκτης υψηλών αυτοκτονιών στη Σουηδία, μάλλον, συνιστά μύθο. Οι αριθμοί μειώθηκαν σημαντικά μετά τη δεκαετία του 1980. Το 2012 ο δείκτης είναι βέβαια υψηλότερος (12,39 θάνατοι από αυτοκτονίες σε 100.000 κατοίκους) από ότι στην Ελλάδα (4,41) και στην Ισπανία (7,43), όμως, η Σουηδία καταλαμβάνει τη 14^η θέση μεταξύ των κρατών μελών της Ε.Ε. 28.

νεοκλασική θεωρία. Αυτά είναι τα στοιχεία της κακής όψης του Ιανού; Μάλλον όχι. Υπάρχει ο νεοναζισμός, σε πολιτικό κόμμα με έναν βασικό πυλώνα πολιτικής του να στρέφεται ενάντια στους μετανάστες. Υπάρχει κρίση, κάποιος πρέπει να πληρώσει.

Η κρίση στη Σουηδία και η υποδειγματική πολιτική της αντιμετώπιση

Η χώρα πρόσφατα έδειξε δείγμα πολιτικής γραφής και σοβαρότητας με τη «συμφωνία του Δεκεμβρίου». Είπε 'όχι' σε πρόωρες εκλογές και προχώρησε σε κυβέρνηση ευρείας αποδοχής, στηριγμένη σε μια ελάχιστη συνεννόηση των δύο μεγάλων πολιτικών παρατάξεων και περιθωριοποίησε, έτσι, το κόμμα του ακροδεξιού, ξενοφοβικού λαϊκισμού, ώστε να μην παίζει ρυθμιστικό ρόλο στην πολιτική ζωή της χώρας. Αυτή είναι μία σημαντικότερη συμφωνία, με την οποία τερματίστηκε η πολιτική κρίση στη Σουηδία.

Αντί επιλόγου

Φαίνεται ότι οι νότιες χώρες όπως η Ελλάδα στο οικονομικό επίπεδο είναι λιγότερο παραγωγικές/ανταγωνιστικές, στο πολιτικό επίπεδο είναι περισσότερο αυταρχικές και συγχρόνως συγκρουσιακές, στο κοινωνικό επίπεδο παρουσιάζουν μεγαλύτερες ανισότητες και στο πολιτισμικό επίπεδο είναι πιο οικογενειοκεντρικές και πελατειακές (ΕΚΚΕ, 2012).¹⁰

Εάν, αποβάλουμε τα συγκρουσιακά και αυταρχικά στοιχεία και εξαφανίσουμε την πελατειακή λογική και μπουν στόχοι και προτεραιότητες, τότε θα υπάρξει πραγματικά λύση.

Βιώνουμε ακόμα την κρίση, έχουμε μνημόνιο και έρχονται εκλογές. Πραγματικά, ποιό είναι το κόστος «του τέλους της πολιτικής κρίσης στην Ελλάδα»;

Αν μπορούμε να σκιαγραφήσουμε τρεις προτεραιότητες θα ξεκινούσαμε με την εξής σειρά:

- Σχηματισμός ισχυρής και σταθερής Κυβέρνησης, με ευρύτατη κοινοβουλευτική και λαϊκή στήριξη. Ας παραδειγματιστούμε από τη «Συμφωνία του Δεκεμβρίου» της Σουηδίας. Να μπει στο περιθώριο οποιοδήποτε κόμμα ποντάρει σε στοιχεία ξενοφοβίας και λαϊκισμού. Ας δώσει το Κοινοβούλιο, παράδειγμα γραφής. Πρέπει πρώτα και είναι απαραίτητο να αλλάξει η αποδοχή του θεσμού των πολιτικών κομμάτων.¹¹
- Σειρά προβλημάτων συνδέονται με το δημογραφικό. Αν δεν αντιμετωπιστεί με σοβαρότητα τότε τα προβλήματα της αγοράς εργασίας και της φτώχειας θα εντείνονται και θα αλληλοενισχύονται. Ας ξεκινήσουμε μία φορά 'ανορθόδοξα', με όλο το βάρος στα νέα ζευγάρια.

¹⁰ Βλ. «Το Κοινωνικό πορτρέτο της Ελλάδας 2012», συνέντευξη του καθηγητή Ν. Μουζέλη. Αθήνα, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών.

¹¹ Σύμφωνα με πρόσφατη έρευνα του Ευρωβαρομέτρου 73% των πολιτών τείνει να μην εμπιστεύεται το ελληνικό Κοινοβούλιο και 59% την ελληνική Κυβέρνηση (Βλ. τακτική έρευνα του Ευρωβαρομέτρου που διεξήχθη μεταξύ 16/05-27/05/2015. <http://ec.europa.eu/COMMFrontOffice/PublicOpinion/index.cfm/Survey/getSurveyDetail/instruments/STANDARD/surveyKy/2099>). Άλλωστε, σχεδόν όλες οι δημοσκοπήσεις, αν δεν αναδειχθεί αυτοδύναμη Κυβέρνηση που είναι το πιο πιθανό, καταγράφουν την επιθυμία των πολιτών για συγκρότηση Κυβέρνησης συνεργασίας.

Να διώξουμε το φόβο της απόκτησης παιδιών, της μετέπειτα παιδικής φτώχειας και της πιθανής ανεργίας των νέων. Είναι απαραίτητο να στηριχθεί η οικογένεια από την αρχή, από τη βάση της και να ληφθούν άμεσα και ενεργά μέτρα συμφιλίωσης της οικογενειακής και εργασιακής ζωής.

- Χρειαζόμαστε ένα ενεργητικό κοινωνικό κράτος (Βλ. Ο.Κ.Ε., 2015), και παράλληλα, την εφαρμογή ενός σχεδίου ανάπτυξης της χώρας.
- Θα κλείσω με μία φράση ενός καθηγητή μου από τη Σουηδία, ο οποίος στο μάθημα «Οικονομία και Κοινωνία» έλεγε: «Μία πολιτική η οποία έχει κριθεί ως ωφέλιμη για την κοινωνία και τελικά δεν υλοποιείται, φταίνε οι πολιτικοί».

Βιβλιογραφία

Γνώμη της Ο.Κ.Ε. (2015). *Η Εθνική Στρατηγική για την Κοινωνική Ένταξη: Προτεραιότητες και Προκλήσεις Αποτελεσματικής Εφαρμογής*. Αθήνα, Ο.Κ.Ε.

Ε.Κ.Κ.Ε. (2012). *Το Κοινωνικό πορτρέτο της Ελλάδας 2012*. Αθήνα, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών.

Goldstein, J. κ.ά. (2009). *The End of “Lowest-Low” Fertility?* Population and Development Review, Vol. 35(4): 663–699.

Lindbeck, A., Snower, D. (1988). *The Insider-Outsider Theory of Employment and Unemployment*. MIT Press, Cambridge, Massachusetts.

Lutz, W., Skirbekk, V., Testa, M. R. (2006). *The Low Fertility Trap Hypothesis: Forces that may lead to further postponement and fewer births in Europe*. Vienna, Yearbook of Population Research, Vol. 4:167-192.

Sobotka, T. κ.ά. (2011). *Postponement and Recuperation in Cohort Fertility: Austria, Germany and Switzerland in a European Context*. Comparative Population Studies – Zeitschrift für Bevölkerungswissenschaft, Vol. 36: 417-452.

*Διευθυντής Ερευνών, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών